

ความขัดแย้งทางค่านิยมที่ปรากฏในเรื่องสั้นไทย
สมัยพัฒนาเศรษฐกิจ (พ.ศ. ๒๔๙๓ - ๒๕๒๓)^{*}

สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร^{**}

ความเป็นมา

ขณะที่ประเทศไทยกำลังย่างเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ ๒๑ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบต่อเห็นได้อย่างชัดเจนต่อค่านิยมดั้งเดิมทั้งในค่านิยมพื้นฐานและแนวปฏิบัติ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ได้เริ่มขึ้นตั้งแต่ระยะประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐ อันเป็นช่วงที่รัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์บริหารประเทศ และแผนการพัฒนาเศรษฐกิจถือเป็นนโยบายเร่งด่วนของรัฐบาลในขณะนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจถือเป็นกลยุทธ์หลักที่จะต่อสู้กับความยากจนของประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งกำลังส่อเค้าจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของประเทศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจจึงกลายเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมและความมั่นคงของรัฐบาลซึ่งดำเนินสืบเนื่องมาเกือบตลอดทศวรรษ ๑๙๖๐ และ ๑๙๗๐ ยกเว้นในช่วงระยะสั้นๆของ “การเบิกบานของดอกไม้ประชาธิปไตย”^๑

^{*} บทความนี้ปรับปรุงจากบทเสนาผลการวิจัย เรื่อง Value Conflicts in Thai Society : Agonies of Change Seen in Short Stories ในการประชุมนานาชาติทางวิชาการเรื่อง Cultural Change in Asia and the United States เมื่อกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ จัดโดย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ East-West Centre ณ โรงแรมเอเชีย กรุงเทพฯ

^{**} อดีตหัวหน้าภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^{*} หมายถึง พ.ศ. ๒๕๑๔ - พ.ศ. ๒๕๑๕ คือช่วงเวลาที่ขบวนการประชาชนและนิสิตนักศึกษาขับไล่รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร และกระบวนการปลุกฝังประชาธิปไตยกำลังรุ่งเรือง.

เมื่อประเทศไทยเริ่มกำหนดนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจและกำหนดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกๆ^๖ เป้าหมายและกระบวนการพัฒนาล้วนมุ่งไปที่ความก้าวหน้าทางวัตถุนิยมและเทคนิควิทยา ไม่ว่าจะเป็นถนน สะพาน ทางรถไฟ ไฟฟ้า การสื่อสาร เชื้อนชลประทาน ตลอดจนห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้า เงินทุนจากต่างประเทศและการพัฒนาอุตสาหกรรมและการพาณิชย์กรรม ได้รับการส่งเสริมและประชาสัมพันธ์อย่างเฟื่องฟู ระบบบริการของรัฐเริ่มเอื้อมออกไปถึงพื้นที่ซึ่งเคยเป็นดินแดนกันดารห่างไกล สิ่งเหล่านี้ถูกยึดถือว่าเป็นภาพของการพัฒนา ความก้าวหน้า และความทันสมัย

ประมาณพ.ศ. ๒๕๒๓ เป็นต้นไป กลุ่มชนชั้นกลางของสังคมไทยเริ่มก่อตัวขึ้นจากการขยายตัวของระบบการศึกษาระดับสูงและระบบสื่อสารมวลชนโดยเฉพาะโทรทัศน์ ซึ่งพัฒนาไปอย่างรวดเร็วติดตามไปกับไฟฟ้าที่เริ่มเข้าถึงชนบทห่างไกล ในขณะเดียวกับที่องค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มหยั่งรากลงในชนบท กลุ่มทหาร นายธนาคารและนักธุรกิจ ก็พยายามที่จะรักษาบทบาทความสัมพันธ์กับอำนาจทางการเมือง แต่ดูเหมือนว่าประชาชนจะไม่ยอมรับอีกต่อไปแล้วว่าเสรีภาพทางการเมืองนั้นเป็นรองผลประโยชน์ทางธุรกิจและความมั่นคงของบ้านเมือง เพราะการพัฒนาเศรษฐกิจที่กล่าวว่ามีมุ่งไปสู่ชนบทตลอดเวลาสองทศวรรษเศษๆนั้น ก็ยังไม่ถึงชนบทอย่างจริงจัง แต่ผลประโยชน์จะตกอยู่กับกลุ่มคนมั่งคั่งทั้งในเมืองและชนบทเสียมากกว่าจะถึงประชาชนยากไร้ที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา

สัดส่วนของผลประโยชน์ที่ไม่สมดุลและเงื่อนไขอันตึงเครียดของการแสดงออกทางการเมือง เริ่มส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรมของสังคมไทย ซึ่งเคยได้รับคำยกย่องว่ามีศักยภาพสูงในการปรับตัวให้เข้ากับแรงกดดันภายนอก การปรับตัวดังกล่าวมีลักษณะของการหลีกเลี่ยงการปะทะซึ่งหน้าและพยายาม

^๖ แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับแรก (๒๕๐๕ - ๒๕๐๙) จนถึงแผนพัฒนาฉบับที่ ๕ เน้นเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ ตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ ๕ จึงเริ่มใช้คำว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

ประนีประนอม โดยอาศัยสัญลักษณ์ “ยิ้มสยาม” อันเลื่องชื่อ กลบเกลื่อนร่องรอย ความไม่พึงใจ ความหดหู่ใจ ชุ่นเคือง ไปจนถึงความโกรธซึ่ง แต่เอกลักษณ์ทาง วัฒนธรรมที่ว่่านี่กำลังเปลี่ยนแปลงไปแล้ว

สังคมชนบทไทยกำลังเริ่มบทบาทของการแสดงออกถึงความขัดแย้ง ความ ไม่ไว้วางใจ และการเรียกร้องที่เป็นรูปธรรมต่อรัฐบาล การเดินขบวนและการ ประท้วงในรูปแบบต่างๆ เกิดขึ้นตลอดเวลาในเรื่องปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของ ประชาชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องน้ำเสียที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งส่งผลถึงการ ประมงและการชลประทาน การอพยพโยกย้ายประชาชนออกจากเขตป่าสงวน การ ก่อสร้างเขื่อนที่เป็นการทำลายป่าต้นน้ำลำธาร ประชาชนในชนบทกำลังรับเอา รูปแบบใหม่ของการปรับตัวเข้ามาใช้แทนการประนีประนอม การหลีกเลี่ยงความ ขัดแย้งซึ่งหน้า ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อจะรักษาวิถีชีวิตของตนไว้ให้ได้

ในขณะที่เรามองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรมของการแสดงออก เหล่านี้ สิ่งที่อยู่ลึกลงไปและมองเห็นได้ยากก็คือ ความเปลี่ยนแปลงของระบบค่านิยม อันเป็นตัวกำหนดแบบแผนความประพฤติของคนในสังคม ค่านิยมทางวัฒนธรรมนั้น เป็นเงื่อนไขและข้อกำหนดหลักที่ทำให้เราวางเป้าหมาย รูปแบบและวิถีปฏิบัติที่จะทำ ให้บรรลุเป้าหมายนั้น^๖ สังคมไทยเคยยึดถือแบบแผนประเพณีปฏิบัติที่มีแก่นรากอยู่ที่ หลักธรรมของพุทธศาสนา ประกอบกับจารีตและธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมมาเป็น เวลานับร้อยๆปี ค่านิยมวัฒนธรรมเหล่านี้สอดประสานกันเป็นโครงสร้างที่ ประกอบด้วยแรงจูงใจและข้อกำหนดอันเป็นพื้นฐานวัฒนธรรมของสังคม

การพัฒนาทางเศรษฐกิจที่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เริ่มขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ ในรูปของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ ๑ นั้น ได้ก่อให้เกิดการขยาย

^๖ ดู Clyde Kluckhohn, "Value and Value Orientations in the Theory of Action: An Exploration in Definition and Classification" ใน Talcott Parsons and Edward A. Shils (eds) *Toward a General Theory of Action*. Harvard University Press, 1951 และ Suntharee Komin, "The World View Through Thai Value System," in *Traditional and Changing Thai World View*. Chulalongkorn University Social Research Institute, 1985.

ตัวอย่างรวดเร็วทางการศึกษา พร้อม ๆ กับการขยายตัวของระบบสื่อมวลชน ที่ได้เพิ่มศักยภาพแห่งอำนาจ ครอบคลุมวิถีชีวิตในสังคม และในขณะเดียวกันก็ทำให้โครงสร้างของระบบค่านิยมเดิมเริ่มรวนเร แรงจูงใจและข้อกำหนดที่ผันแปรไปส่งผลกระทบให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่ไม่เคยคาดคิดมาก่อนในสังคมไทย

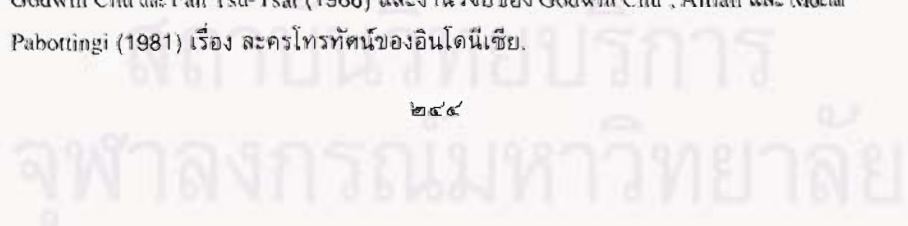
กระบวนการของความเปลี่ยนแปลงนี้ผูกพันอยู่กับความขัดแย้งทางค่านิยม ไม่เฉพาะแต่ความขัดแย้งระหว่างความ “เก่า” กับ “ใหม่” ระหว่างความ “มี” กับ “ไม่มี” แต่ยังเป็นความขัดแย้งระหว่าง “ประเพณีนิยม” กับ “สมัยนิยม” ระหว่าง “โลกุตตระ” กับ “โลกียะ” ระหว่าง “สำนัก” ของแนวคิดอุดมการณ์ ระหว่างความ “พึงใจ” กับ ความ “ผิดหวัง” และระหว่าง “ความแปลกแยก” กับ “ความใฝ่ฝัน”

กรอบความคิด

บทความนี้เป็นผลจากความพยายามที่จะเสนอภาพของความขัดแย้งทางค่านิยมในช่วงระยะเวลาความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย โดยมองจากภาพที่ปรากฏในเรื่องสั้นของไทยในช่วงความเปลี่ยนแปลงนั่นเอง

มติที่ว่าวรรณกรรมร่วมสมัยสามารถเป็นกระจกที่ส่องสะท้อนสังคมนั้น ได้รับความสนใจและยอมรับจากนักสังคม-มานุษยวิทยามานานแล้ว^๔ โดยเฉพาะการศึกษาในเรื่องค่านิยมและวัฒนธรรม เพราะการศึกษาวิจัยเชิงสถิติ (quantitative research) มักแสดงผลในลักษณะความถี่ของค่านิยมในสังคม แต่ไม่อาจแสดงความขัดแย้งในลักษณะที่เป็นธรรมชาติ และไม่อาจแสดงปริบทของสังคมที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยนัยนี้ การวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative

^๔ Ruth Inglis (1938) เสนอแนะว่าการทำความเข้าใจระบบสังคมอาจจะศึกษาจากการวิเคราะห์เรื่องแต่ง (fiction) และเรื่องสั้น Milton Albrecht (1954) อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม นอกจากนั้นยังมีผลงานทางการศึกษาระบบสื่อมวลชนที่วิเคราะห์ค่านิยมทางวัฒนธรรม เช่น งานวิจัยของ Ralph White (1947) งานวิจัยของ Godwin Chu and Fan Tsu-Tsai (1966) และงานวิจัยของ Godwin Chu, Alfian and Moctar Pabottingi (1981) เรื่อง ละครโทรทัศน์ของอินโดนีเซีย.

research) ซึ่งเน้นการวิเคราะห์เชิงตีความ (interpretative analysis) จะสามารถ
สนองวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้ดีกว่า ในงานวิจัยเรื่อง *Value Conflicts in
Thai Society : Agonies of Change Seen in Short Stories* (1992)⁴ ซึ่งเป็น
ที่มาของบทความนี้ มีลักษณะสำคัญแตกต่างจากการศึกษาวิจัยสังคมไทยเชิงสถิติ
วิเคราะห์ ๒ ประการ ประการแรก คือ ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพตีความเรื่อง
สั้น มากกว่าการตีความเชิงพรรณนาวรรณกรรมไทย หรือสังคมไทยโดยทั่วไป
ประการที่สอง เน้นบทบาทของเรื่องสั้นในฐานะที่เป็นช่องทางแสดงออกทางความคิด
และการวิพากษ์วิจารณ์สังคม ดังเช่นในช่วงพ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา นิสิตนักศึกษา
จำนวนมากได้ออกไปพัฒนาชนบท (ในรูปของค่ายอาสาสมัครหรือ ค่ายอาสาพัฒนา
ต่าง ๆ) กลุ่มนิสิตนักศึกษาเหล่านี้ได้เสนองานเขียนลักษณะต่างๆ ทั้งบทร้อยกรอง
เรื่องสั้น บทความ เพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพแท้จริงของสังคมไทยที่ได้
ประสบพบเห็นมา งานเขียนเหล่านี้ตีพิมพ์ในนิตยสาร วารสาร และสิ่งพิมพ์ของ
มหาวิทยาลัย ตลอดจนนิตยสารอื่นๆ กลุ่มที่เป็นปีกแผ่นแน่นอนเหล่านี้ในด้านความคิด
และการแสดงออกคือ กลุ่มพระจันทร์เสี้ยว และหนุ่มหน้าสาวสวย งานเขียนของคน
หนุ่มสาวเหล่านี้เป็นช่องทางให้แก่แนวคิดที่จะวิพากษ์วิจารณ์สังคมอย่างเอาจริงเอาจัง
อย่างคนทั่วไปเห็นและเข้าใจความเป็นจริงที่เกิดขึ้น และอย่างมุ่งหวังที่จะสร้าง
สังคมไทยที่สมมูลและยุติธรรม

งานเขียนของคนรุ่นหนุ่มสาวเหล่านี้ตั้งคำถามมากมายเกี่ยวกับค่านิยมเดิม
และค่านิยมใหม่ที่พวกเขาเริ่มมองเห็น ค่านิยมเดิมจะยังคงเหมาะสมและมีคุณค่าใน
วิถีชีวิตใหม่ของสังคมไทยสมัยใหม่หรือไม่ ค่านิยมใหม่ที่กำลังก่อตัวขึ้นจากวิถีชีวิต
แบบใหม่จะเหมาะสมกับชุมชนไทยหรือไม่ ค่านิยมใหม่เหล่านี้จะขัดแย้งโดยตรงกับ

⁴ Suvanna Kriengkraipetch and Larry E. Smith, *Value Conflicts in Thai Society: Agonies of Change Seen in Short Stories* with the collaboration of William J. Klausner & Godwin C. Chu, Bangkok : Chulalongkorn University Social Research Institute & East - West Center, 2.

ค่านิยมเดิม หรือจะประสมกลมกลืนกันไปในที่สุด จะเกิดอะไรขึ้นในสังคมไทยเมื่อค่านิยมเดิมและค่านิยมใหม่ขัดแย้งกัน

ในบริบททางสังคมที่กล่าวมาข้างต้น เรื่องสั้นไทยร่วมสมัยจะไม่เป็นเพียงกระจกส่องสะท้อนภาพของสังคมที่สงบนิ่ง แต่จะให้ภาพเคลื่อนไหวที่มีชีวิตชีวาของความขัดแย้งทางค่านิยมและอุดมการณ์ ในช่วงระยะที่สังคมไทยเผชิญความเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงและลุ่มลึก

อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญของการเสนอการวิเคราะห์หรืออยู่ที่ว่า ความขัดแย้งทางค่านิยมที่ปรากฏในเรื่องสั้นทั้ง ๒๖ เรื่อง มิได้เป็นกระจกส่องสะท้อน "ภาพจริงโดยสมบูรณ์" ในสังคมไทยในช่วงเวลาดังกล่าว หากแต่สะท้อนทัศนคติของผู้เขียนผ่านประสบการณ์ในชีวิต เสนอในประเด็นที่เป็นจุดกระทบใจของแต่ละคน ซึ่งเมื่อสอดประสานกันเข้าก็อาจทำให้เห็นภาพความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอันเป็นผลมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจ ผ่านสายตาของสมาชิกสามัญในสังคมอย่างแท้จริง ไม่ได้เป็นถ้อยคำที่ดกแต่งเรียงร้อยผ่านสื่อลักษณะต่างๆ ที่วาดให้เห็นภาพอันงดงามบรรเจิดของ "การพัฒนาเศรษฐกิจ" เพียงด้านเดียว

ความขัดแย้งทางค่านิยมที่ปรากฏในเรื่องสั้นที่นำมาใช้เป็นข้อมูลนั้นจำแนกออกได้เป็น ๖ ประเด็น และใช้เรื่องสั้น ๒๖ เรื่อง เป็นเนื้อหาในการวิเคราะห์แต่ละประเด็น เรื่องสั้น ๒๖ เรื่องนี้เลือกมาจากเรื่องจำนวน ๖๔ เรื่อง^๖ ดังนั้น ผลการ

^๖ เรื่องสั้นจำนวน ๒๖ เรื่อง ที่นำมาวิเคราะห์ ได้มาจากเรื่องสั้นมากกว่า ๑,๐๐๐ เรื่อง ที่ตีพิมพ์ในนิตยสารและวารสาร ๓๘ ฉบับ ในช่วงเวลาประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐ - พ.ศ. ๒๕๓๐ ในขั้นตอนแรก การคัดเรื่องกำหนดว่า เรื่องสั้นนั้นๆจะต้องกล่าวถึง หรือสะท้อนให้เห็นความคิดเกี่ยวกับการ "พัฒนา" ไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อม ในขั้นแรกนี้ เรื่องสั้นที่ผ่านเข้ามามีจำนวน ๒๑๓ เรื่อง ในขั้นที่สอง เนื้อหาของเรื่องจะต้องสะท้อนให้เห็นความขัดแย้งทางค่านิยมที่เป็นผลโดยตรงหรือผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจ เรื่องที่แสดงค่านิยมหรือความขัดแย้งทางค่านิยม แต่มิได้เป็นผลมาจากการพัฒนา จะถูกคัดออกไป เรื่องสั้นที่ผ่านข้อกำหนดในขั้นนี้มีจำนวน ๖๔ เรื่อง ในขั้นตอนสุดท้าย การเลือกจะเน้นที่ความเข้มข้น

วิเคราะห์จึงมิได้หมายความว่า ความขัดแย้งทางค่านิยมในสังคมไทยมีอยู่เพียง ๖ ประเด็น แต่หมายถึงความขัดแย้งทางค่านิยมที่ปรากฏเด่นชัดในเรื่องสั้นและมีปริมาณเรื่องสั้นที่แสดงความขัดแย้งดังกล่าวมากพอที่จะถือว่ามียุคสำคัญทางสถิติ

ประเด็นทั้ง ๖ ประเด็นได้แก่

๑. ความขัดแย้งระหว่างประเพณีกับสมัยนิยม
๒. บัณฑิตนิยมกับความเป็นปึกแผ่นของชุมชน
๓. การศึกษากับการเลื่อนชั้นทางสังคม
๔. ผู้หญิงกับบทบาทที่ขัดแย้ง
๕. ความสับสนทางอุดมการณ์
๖. ความแปลกแยกในสังคมเมือง

และ/หรือความเฉียบคมของประเด็นความคิดเกี่ยวกับค่านิยมและการพัฒนา อย่างไรก็ตาม เรื่องที่แสดงให้เห็นเด่นชัดว่ามีอคติทางการเมืองหรือแนวคิดทางการเมืองการปกครอง ตลอดจนเรื่องที่มีลักษณะโศกนาฏกรรมแนวคิดทางการเมือง รวมทั้งเรื่องรักโรแมนติกแบบซินเดอเรลลา จะถูกคัดออกไป เช่นเดียวกับเรื่องที่ใช้กลวิธีแบบสัญลักษณ์นิยมและแบบเหนือจริง (surrealistic) ซึ่งมักให้ภาพที่ซับซ้อน คลุมเครือ และขึ้นอยู่กับความคิดเฉพาะตัวมากเกินไป ดังนั้น เรื่องส่วนใหญ่ที่เลือกไว้ จึงเป็นเรื่องในแนวสันนิยม

ในจำนวน ๒๖ เรื่องนี้ มีผู้เขียนที่มีถิ่นกำเนิดทางภาคเหนือ ๔ คน ภาคใต้ ๔ คน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๒ คน และภาคกลาง ๘ คน รวม ๒๒ คน จึงนับได้ว่าผู้เขียนมาจากส่วนต่างๆ กันของประเทศไทย ทั้งนี้โดยที่ในระยะต้นมิได้เลือกเรื่องจากชื่อหรือนามปากกาของผู้เขียนเลย ดังที่เห็นได้ว่า มีผู้เขียนอยู่ ๕ ชื่อ ที่ไม่สามารถจะติดต่อได้ (แม้จะได้พยายามอย่างมากแล้วในช่วงที่ทำการวิเคราะห์) นอกจากนั้นในกรคัดเลือกเรื่อง มิได้กำหนดคุณภาพด้านวรรณศิลป์เป็นหลักสำคัญ การที่มีเรื่องของผู้เขียนที่มีชื่อเสียงโด่งดังหรือเคยได้รับรางวัลระดับชาติอยู่ในกลุ่มเรื่องที่เลือกนั้น เป็นไปตามเงื่อนไขด้านเนื้อหาตามที่การวิจัยกำหนดไว้

ความขัดแย้งระหว่างประเพณีกับสมัยนิยม

ในช่วงสมัยที่การพัฒนากำลัง “เฟื่องฟู” ในสังคมไทยนั้น ดูเหมือนว่า คนไทยนับตั้งแต่ชาวนาไปจนถึงนักวิชาการ จะพากันถือเอาว่า การพัฒนา และ ความทันสมัย เป็นสิ่งเดียวกัน และปรากฏเป็นรูปธรรมในลักษณะของวัตถุหรือสินค้าที่ส่งมาจากต่างประเทศหรือจากในเมือง ไฟฟ้าเป็นเครื่องหมายของความทันสมัยและการพัฒนา เช่นเดียวกับถนนและสะพาน ดังนั้น เครื่องใช้ไฟฟ้าจึงเข้ามาในชนบทพร้อมกับเสาและสายไฟฟ้าที่เข้าถึงหมู่บ้าน ตู้เย็น โทรทัศน์ พัดลมและอื่นๆ ก็เคลื่อนขบวนตามเสาไฟฟ้ามา ถนนนำเอามอเตอร์ไซด์ รถกระบะ และรถยนต์เข้ามาในหมู่บ้าน ดังนั้น ช่วยไม่ได้ที่หมู่บ้านที่เสาไฟฟ้าหรือถนนเข้าไปไม่ถึงจะกลายเป็น “หมู่บ้านด้อยพัฒนา” ที่สำคัญที่สุด สิ่งเหล่านี้ล้วนต้องใช้เงินในการซื้อหาครอปครอง เมืองจึงกลายเป็น “ผู้ขาย” และชนบทเป็นฝ่าย “ผู้ซื้อ” ชาวเมืองเป็นต้นแบบ ส่วนชาวชนบทก็เป็นผู้เลียนแบบ

ไม่ว่าจะเป็นเพราะทัศนะ หรือเพราะจินตนิมิตเกี่ยวกับการพัฒนาและความทันสมัยก็ตาม สิ่งที่ถูกกลืนตามติดเข้ามาในชนบทก็คือพาณิชยกรรมและบริโภคนิยมที่ทำให้ชาวบ้านถูกผูกมัดตรึงอยู่ในบ่วงของความปรารถนาทางวัตถุ ซึ่งทำให้ต้องกลายเป็นทาสของความอยากได้ทางวัตถุที่ขึ้นชื่อว่าทันสมัย และไม่สามารถจะมีชีวิตสงบสุขอยู่ในชุมชนแบบเลี้ยงตัวเอง พึ่งพอใจกับสิ่งที่สร้างขึ้นมาจากมืออีกต่อไป

ด้วยแรงอยากได้ใคร่มีวัตถุทันสมัยนี้เองที่กดดันให้ชุมชนดั้งเดิมต้องดิ้นรนขยับขยาย ปรับเปลี่ยนและอาจถึงกับแตกสลายลง เมื่อโบราณนิยมมาเผชิญหน้ากับความทันสมัยจึงผลักดันให้เกิดความขัดแย้งทางค่านิยม เพราะโบราณนิยมถูกกำหนดให้เป็นความด้อยพัฒนาและล้าสมัย สมัยนิยมในรูปลักษณะของวัตถุก็รุกเข้ามาแทนที่ชีวิตดั้งเดิมของชุมชน

ในเรื่องสั้นหลายเรื่อง พ่อค้าชาวจีนที่เคยเป็นเพียงตัวกลางระหว่างหมู่บ้านกับสินค้าจากในเมือง กลายเป็นสัญลักษณ์ของความยิ่งใหญ่ของระบบการค้าขายที่มีอิทธิพลครอบงำหมู่บ้าน ในเรื่อง พระแม่คงคา เจ้าแก้วบัก และหมา ของ ศรี

ดาวเรือง (สลนา, ๒๕๒๐) งานวัดและประเพณีลอยกระทงได้กลายเป็นเรื่องของธุรกิจการค้าไปโดยสมบูรณ์แบบ เช่นเดียวกับที่ปรากฏในเรื่อง **กมลสันดาน** ของ **สุจิตต์ วงษ์เทศ (นพเก้า, ๒๕๑๐)** เมื่อหนุ่มลูกบ้านนากลับมาจากเมืองพบว่าหมู่บ้านของตนเปลี่ยนแปลงไปแล้วโดยสิ้นเชิง ถ้าหมู่บ้านไม่ได้ถูกขายให้กับการค้า ก็เห็นจะเป็นวัดนั่นเองที่ถูกขายไปแล้ว ไปอยู่ในมือของเจ้าแก้วที่เคยนำสินค้าในเมืองมาขายให้ชาวบ้าน ที่ชาวบ้านเคยคุยเคยในฐานะของ “โกร้านชา” แต่เดี๋ยวนี้ โกหรือเจ้าแก้วไม่ได้เป็นแค่ตัวกลางขายสินค้า เขากลายเป็นตัวกลางระหว่างชาวบ้านกับบุญชาวบ้านที่เคยเชื่อมโยงกับศาสนาผ่านพระและวัด กลับต้องเอา “เงิน” มาแลก “บุญ” จากมือของเจ้าแก้ว ทองม้วนไม่ทำกระทงเองอีกแล้วและไม่สนใจกระทงที่แม้ว่าจะทำให้เธอบอกว่า “ไปซื้อของวัดดีกว่า ได้บุญด้วย” แต่แล้วเธอก็ไม่ได้ซื้อเพราะราคากระทงสูงกว่าเงินที่มี ทองม้วนอยากดูลูกเเก คนขายตัวประกาศเรียกคนเข้าดูลูกเเกโดยบอกว่า “ซื้อตัวเเกแล้วจะได้บุญมากๆ” แต่ทองม้วนก็ต้องยืนอยู่นอกรั้วกันแล้วเธอจะได้บุญมาจากไหน แม้แต่เมื่อจะลอยกระทง ชาวบ้านก็ไม่ต้องเดินไปไกลถึงท่าน้ำอีกแล้ว เพราะวัดได้จัดการขุดแอ่งน้ำดินๆ แดกวาง แล้วสูบน้ำมาใส่ไว้ กระทงที่ทำด้วยกระดาษสีฉูดฉาดลอยแออัดอยู่ในแอ่งดินๆ บ้างก็ติดไฟจากรูปเทียนจนไหมวอด คำอธิษฐานต่อแม่คงคาก็คงจะดับไปกับควันต่างๆ เสียหมดสิ้น ชาวบ้านได้แต่ยืนดูการประกวดกระทง ซึ่งเป็นกิจกรรมของเจ้าแก้วเนี้ยและภรรยาข้าราชการ เพราะกระทงสวยๆงามๆที่ต้องใช้เงินตกแต่นั้น เกินปัญญาของพวกเขา ไม่ว่าจะเป็นกระทง แม่น้ำ เเก ขนมหองกิน ไปจนถึงคำอธิษฐานต่อแม่คงคา ได้หลุดพ้นมือชาวบ้านไปอยู่ในมือของพ่อค้า โดยมีวัดและพระเป็นผู้ “ขายส่ง” บุญให้คนเหล่านี้เอาไป “ขายปลีก” ให้ชาวบ้าน ครัทธาซึ่งเคยเป็นมาตรวัดผลบุญก็หมดสถานะไปเงินกลายเป็นเกณฑ์วัดทุกสิ่งทุกอย่างรวมทั้งครัทธา

ในขณะที่เดียวกันวิถีชีวิตของชุมชนไทยก็เปลี่ยนแปลงไป ในเรื่อง **ความเปลี่ยนแปลง** ของ **มานพ แก้วสนิท (สตรีสาร, ๒๕๒๓)** เมื่อเจ๊กองเจ้าของร้านชาซื้อโทรทัศน์มา เด็กๆก็ไม่ออกไปจับกลุ่มเล่นที่ลานบ้านอีกแล้ว แต่ “พวกเจ้าจุกเจ้ามกละและเจ้าแดงไปนั่งเฝ้าไอ้จ้อสี่เหลี่ยมอยู่ที่ร้านเจ๊กอง ดูท่าทางพวกนี้มัน

เปลี่ยนแปลงไปมาก พูดจาแต่ละคำก็มีคำแปลกๆใหม่ๆที่ปองเองไม่ค่อยเข้าใจเอาเสียเลย” ฝ่ายผู้ใหญ่รุ่นพ่อของเบ๊ยกที่เคยขยันขันแข็ง ทั้งงานประจำและงานสวนผลไม้ ก็เปลี่ยนวิถีชีวิตประจำวันไปด้วย “...เสาร์อาทิตย์ของพ่อคือการใช้เวลาให้กับสวนผลไม้อย่างไม่รู้เหน็ดเหนื่อย...” แต่แล้ว ไทรทัศน์ก็เสนอการพักผ่อนหย่อนใจแบบใหม่มาให้ “...อ้าว ก็มวยที่เขาชกกันให้ดูทางโทรทัศน์นะซี ฟรุ้งนี่ก็มีอีก เขาถ่ายทอดมาจากกรุงเทพฯเขี้ยวละ” และนับแต่นั้น ...ใครต่อใครในละแวกบ้านก็ทยอยกันเข้ามาจนแน่นร้านเจ๊กงที่เดี๋ยวมีทั้งพ่อไอ้จุก พ่อไอ้แสง พ่อไอ้แกละ พ่อไอ้แดงและใครต่อใครอีกหลายคน... ยิ่งกว่านั้น พ่อของปองยัง... “แพ้มวยตุ้มหมัด ที่แรกว่าจะไม่เล่นแล้วเขี้ยวหนา... ..แต่วันหลังอาจเป็นวันของข้าบ้างก็ได้ วันเสาร์วันอาทิตย์หน้านี้แหละ ข้าจะต้องแก้ตัว” ภาพที่ปองหลับตานึกเห็นจึงทำให้ปองใจหาย เขานึกภาพสวนเงาะที่รกเรือเต็มไปด้วยหญาคาและเถาวัลย์ ภาพของพ่อและเพื่อนบ้านหลายคนกอดขวดเหล้าในร้านเจ๊กง ตาเพ่งมองคูมวยในจอเล็กๆอย่างหมยมันปั้นมือในชัยชนะ และภาพของเจ๊กงที่เดินยิ้มกริ่มไปหยิบขวดเหล้ามาขวดแล้วขวดเล่า...

ในท่ามกลางกระบวนการของการ “พัฒนาชนบท” นักศึกษาที่ออกไปสร้างศาลาประชาคมให้หมู่บ้านของเด็กหญิงทองม้วน ในเรื่อง เหมือนอย่างไม่เคย ของวิทยากร เชียงกูล (ชัยพฤกษ์, ๒๕๑๒) ก็มองภาพของการพัฒนาด้วยจินตนิมิตที่สวยงาม เขานำสิ่งใหม่ที่นำเสนอที่น่าสนใจ ไปเสนอให้แก่ชาวบ้านทั้งเด็กและผู้ใหญ่ จนถึงคนแก่คนแก่ ทั้งสองฝ่ายต่างก็ประทับใจในโมติริสัมพันธ์ที่มีต่อกัน แต่มิได้ตระหนักเลยว่าสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งนำไปและอีกฝ่ายรับไว้ นั้นเป็นเพียงภาพมายาของความทันสมัยในนามของการพัฒนาเด็กหญิงทองม้วนจึงได้แต่รำพึงว่า พี่ๆ นักศึกษาเขาสร้างศาลาโสงๆนี้ไว้ทำไมหนอ เขาน่าจะสร้างยุ้งข้าวเสียยังจะดีกว่า แต่ก็นั่นแหละ นักศึกษาเขาต้องรู้จักชาวบ้าน เขาจึงสร้างศาลาประชาคมนี้ไว้ให้เป็นสมบัติของหมู่บ้าน สมบัติที่ไม่เคยได้ใช้ทั้งฝ่ายผู้ให้และฝ่ายผู้รับ

ในทางตรงกันข้าม อิศศิริ ธรรมโชติ ผู้เขียน บ้านริมทะเล (ชีวิตต้องสู้, ๒๕๑๖) ชี้ให้เห็นเด่นชัดว่า ชีวิตของหมู่บ้านประมงริมทะเลนั้นขึ้นอยู่กับท้องทะเล

ละผืนแผ่นดินริมฝั่ง มันคือบ้านและทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตของพวกเขา แต่รัฐบาลในนามของบ้านเมืองก็ฉกฉวยเอาสมบัติของเขาไป โดยอ้างว่าเป็นทรัพยากรของบ้านเมือง จะต้องนำมาใช้เพื่อประโยชน์สูงสุดของบ้านเมือง ในนามของการท่องเที่ยว ท่านนายกเทศมนตรีมาบอกด้วยตนเองเลยทีเดียวยว่า ...จะมีการตัดถนนเส้นสำคัญ เพื่อให้บ้านเมืองสวยงามสมกับเป็นถิ่นท่องเที่ยว ...เลียบขนานเป็นแนวยาวไปกับฝั่งทะเล...และเพราะเหตุนั้น ...เขาจะย้ายบ้านพวกเราไปอยู่แถวข้างบนโน้น เขาจะสร้างให้ใหม่ตรงป่าช้าเก่า เลยทางรถไฟขึ้นไป ห่างจากทะเลที่นี้ ออกไปร่วมสองกิโลเมตรได้กระมัง แม้ว่าแล้วน้ำตาไหล และในวันฉลองถนนอันแสนสวยเลียบฝั่ง แมกันั่งรถเข็นน้ำให้ “ผม” พาไปดู แม่ถามว่า “เอ็งว่าบ้านของเราอยู่ตรงไหนล่ะ” ผมชี้มือไปที่ตัวตึกสูงตระหง่านข้างถนนสร้างใหม่ที่ติดป้ายไว้ว่า “โรงแรมชายน้ำ” พलयกมือของแม่มาแนบแก้ม เมื่อเห็นน้ำตาแม่ไหล

ทั้งหมู่บ้านเด็กหญิงทองม้วนและหมู่บ้านประมงของ “ผม” ล้วนได้รับคำบอกเล่าที่เป็นภาพมายาของการพัฒนาและความทันสมัย ในขณะที่สุปึครุหนุ่มผู้แต่งเครื่องแบบสวยงาม นำเอาภาพมายาความทันสมัยติดตัวมาจากเมืองหลวงด้วยเวลาถึง ๗ ปีในโรงเรียนชนบทอันกันดารทำให้เขาได้พบกับความจริงอันน่าหดหู่ของชนบท แต่แทนที่จะเป็นผู้ทำความจริงนั้นให้ปรากฏกับสายตาของ “ผู้ใหญ่” ที่มาตรวจราชการ สุปึกลับสร้างภาพมายาของการพัฒนาขึ้นปิดบังความจริง ด้วยความคิดเพียงว่า “... แยกผู้ใหญ่จะมาเยี่ยมเยียน เราจะทำให้ขายหน้าเขาไม่ได้ เราจะต้องต้อนรับเขาให้ดีที่สุด ทำให้เขาพอใจมากที่สุด ต้องไม่ให้เขาดูถูกได้” ดังนั้นในวันที่ผู้ว่าราชการจังหวัดมาเยี่ยม เด็กนักเรียนผู้ยากไร้และขอมซ่อของครูสุปึ จึงแต่งกายด้วยเครื่องแบบสวยงามที่ขอยืมมาจากโรงเรียนในเมือง แม้กระนั้นครูสุปึก็ยังกระวนกระวายอึดอัดด้วยความหวั่นวิตกว่า ความเป็นจริงอาจจะปรากฏแก่สายตาผู้มาเยือน เขาจึงได้แต่ภาวนาว่า “ขออย่าให้เขารู้เลย...ขออย่าให้เขาเห็นเลย...” ขออย่ารู้เลย ของ นิคม รวยยวา (วิทยาสารปริทัศน์, ๒๕๑๓)

ภาพมายาของการพัฒนาและความทันสมัย เข้ามาลบละลายภาพแท้จริงของชุมชนและวิถีชีวิตจนเกินกว่าค่านิยมดั้งเดิมจะเหนี่ยวรั้งไว้ได้ เทียน หนู่มลูกทุ่ง

ผู้กลับมาเยือนบ้านที่เปลี่ยนไปหมดสิ้นแล้ว ในเรื่อง **กมลสันดาน** จึงบอกแก่คนรักด้วยความรังทศใจว่า ไฟฟ้าเข้ามาถึงบ้านเราแล้ว ดับเทียนในหัวใจเอ็งเสียเถิดพร้อมกันนั้น เรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้ก็ดูเหมือนจะบอกแก่ผู้อ่านว่า ความทันสมัยนั้นอาจจะต้องแลกเปลี่ยนข้อหาด้วยค่านิยมดั้งเดิมของวิถีชีวิตแห่งชุมชนนั่นเอง

ปัจเจกนิยมกับความเป็นปึกแผ่นของชุมชน

สุนทรีย์ โคมิน (๑๙๘๕) กล่าวว่าค่านิยมดั้งเดิมของชนบทไทยนั้นรวมศูนย์อยู่ที่พุทธศาสนาและจิตวิญญาณของผู้คน ประเพณีพิธีกรรมของชุมชนชนบทที่มีรากฐานมาจากความเชื่อเรื่องผีสางประกอบกับศาสนาพราหมณ์ คาดหมายให้สมาชิกชุมชนมีส่วนร่วมในพิธีกรรมเหล่านี้ และเป็นสายใยที่เชื่อมโยงปัจเจกชนเข้ากับชุมชนให้เป็นปึกแผ่นแน่นหนา ในอีกนัยหนึ่งชุมชนก็ต้องอาศัยพิธีกรรมเหล่านี้ช่วยสร้างกำลังใจที่จะต่อสู้กับปัญหาและความทุกข์ยากในชีวิต ประเพณีพิธีกรรมจึงเป็นความจำเป็นของชุมชนเท่ากับข้อกำหนดทางสังคมที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุข

เรื่องสั้น ๔ เรื่องที่สะท้อนความขัดแย้งระหว่างปัจเจกนิยมกับความเป็นปึกแผ่นของชุมชน ได้แก่ **ความหวังของมะยม** ของ ศรี สารคาม (สยามสมัย, ๒๔๙๙) **พญาแถน** ของ วงเดือน ทองเจียว (ถนนหนังสือ, ๒๕๒๘) **โคกพระนาง** ของ วิมล ไทรนิมิต (ถนนหนังสือ, ๒๕๒๗) และ **แขนข้างที่เคยมิ** ของ นิคม รายยาว (สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, ๒๕๓๑) เรื่องสั้นทั้งสี่เรื่องนี้มีเวลาห่างกันถึง ๓๐ ปี ซึ่งอาจจะช่วยให้เห็นความขัดแย้งที่กินเวลายาวนาน เพราะสังคมยังไม่อาจตัดสินลงไปได้แน่ชัดว่าระหว่างปัจเจกนิยมอันเป็นค่านิยมของสังคมแบบใหม่กับความจำเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของสมาชิกในสังคมเก่านั้น อะไรเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและมีค่ามากที่สุดสำหรับสังคมไทยมากกว่ากัน

ในเรื่อง **ความหวังของมะยม** และ **พญาแถน** ชาวบ้านต่างก็มีประเพณีพิธีกรรมดั้งเดิมที่ช่วยให้ความหวังโดยตรงแก่การเพาะปลูกอันเป็นหัวใจสำคัญของการทำมาหากินและการอยู่รอด พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นการแห่

นางแมวของฝน หรือสงครามจำลองระหว่างถนนกับทหารของพญาคันคาก มีหลักการอยู่ที่ความเชื่อมั่นร่วมกันของชุมชน ทุกคนในชุมชนนั้นจะต้องมีส่วนร่วมในพิธีกรรม เพราะทุกคนจะได้รับผลของพิธีกรรมนั้นร่วมกัน ความแตกแยกไม่ว่าจะเป็นรูปของความรู้สึกนึกคิดหรือการปฏิบัติ อาจนำไปสู่ความแตกแยกของชุมชน นั้นก็หมายถึงความสิ้นสุด ฉะนั้นชุมชนจะต้องหาทางประสานความแตกแยก ชักจูงเอาสมาชิกที่ทำท่าว่าจะปฏิเสธการมีส่วนร่วม ให้นำกลับเข้ามาในชุมชนให้ได้ ด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งที่คาดว่าจะได้ผล ในกรณีของมะยม เธอถูกชักจูงด้วยท่าทีและถ้อยคำที่ค่อนข้างนุ่มนวลของพ่อหมอ และมิตร ผู้เป็นเพื่อนชายสนิท มะยมจึงยินยอมประนีประนอมกับความเชื่อดั้งเดิมของพิธีแห่งนางแมว แม้ว่านางแมวของเธอจะตายไปตัวหนึ่งแล้วในปีก่อน และฝนก็ยังไม่ตก แต่บางทีปีนี้นางแมวเธอตายไปอีกตัว บางทีชาวบ้านจะเลิกเชื่อเรื่องนี้ก็ได้ มะยมไม่อาจยืนยันหรือพิสูจน์ความคิดของเธอเพื่อลบล้างความเชื่อดั้งเดิมที่ทำให้ชาวบ้านมีขวัญกำลังใจและมีความกลมเกลียวกัน ...แต่เธอเชื่อมั่นว่า วันหนึ่งข้างหน้าชาวบ้านของเธอจะต้องเปลี่ยนแปลงเลิกเชื่อถือสิ่งเก่า ๆ คร่ำครึเหล่านี้ และก้าวไปตามแนวทางอันถูกต้อง ซึ่งจะเป็นแนวทางนำไปสู่สภาพความเป็นอยู่ที่ดีกว่า สวยงามกว่า...

ส่วน บุญสี ในเรื่อง พญาถนน นั้น ถูกตอบโต้ในรูปแบบที่เป็นรูปธรรมและรุนแรงกว่ามะยมหลายเท่าตัว เพราะบุญสีเองเป็นฝ่ายเริ่มต้นแสดงความขัดแย้งอย่างรุนแรง ในขณะที่เขาต้องสามบเทาตัวแทนของชุมชนในฐานะทหารเอกของพญาคันคากที่จะสู้รบกับพญาถนน เขากลับทำลายพิธีกรรมอย่างย่อยยับ และในที่สุด “บุญสี...เพื่อความสงบสุขของชาวบ้าน อาตมาขอประกาศยึดที่นาและทรัพย์สินต่างๆแล้วขอให้ออกจากหมู่บ้านนี้โดยเร็ว ไม่เช่นนั้นอาตมาไม่รับรองความปลอดภัย” การกระทำของเขาเป็นสิ่งที่ชุมชนยอมรับไม่ได้ และบุญสีเองก็ยอมรับความเชื่อของชุมชนไม่ได้อีกต่อไป เขาจึงต้องแสดงความเป็นปัจเจกชนให้ปรากฏด้วยการสละสิทธิ์ในการเป็นสมาชิกชุมชนเดิมอย่างไม่อภัยอวารณ์ ...ในที่สุดเขาก็ทำได้สำเร็จ ได้เป็นตัวของตัวเองที่ไม่ผูกพันกับอำนาจภายนอกอีกต่อไป กำลังแขนขาของเขาเท่านั้นที่จะเลี้ยงครอบครัวได้ พญาถนนบนฟ้าไม่มีอีกแล้ว...แต่มีอยู่ตาม

เมืองใหญ่ๆที่จะรับซื้อแรงงานจากเขาได้ นี่คือพญาแถนตัวจริงที่ไม่อาจปฏิเสธ...
บุญสีหน้าครอบครัวสู่เมืองแถนอันกว้างใหญ่ด้วยความหวังครั้งสุดท้าย

ความหวังของบุญสีจะเป็นจริงหรือไม่อาจไม่สำคัญ ที่สำคัญคือเขาได้ประกาศตัวที่จะแยกออกจากชุมชน การกระทำของเขาจึงไม่เพียงแต่แสดงความขัดแย้งทางความคิดระหว่างความเชื่อเดิมกับความเชื่อใหม่เท่านั้น แต่เป็นการแสดงความขัดแย้งระหว่างปัจเจกชนกับกลุ่มของผู้อื่นอีกด้วย ยิ่งกว่านั้น การ “ปะทะกันซึ่งหน้า” กับความขัดแย้ง ยังเป็นท่าทีใหม่ที่เปลี่ยนไปจากค่านิยมเดิมที่เน้นความประนีประนอม

เรื่อง โศกพระ-นาง แสดงให้เห็นชัดถึงความขัดแย้งระหว่างความคิดของปัจเจกชนกับความเชื่อมั่นของชาวบ้าน หนุมใหญ่ตัวเอกในเรื่องผู้เป็นเจ้าของโลกโพธิ์จำเป็นที่จะต้องใช้เนื้อที่บนโลกเพื่อเอาสัตว์เลี้ยงหนีนักท่อมไปไว้บนนั้น แต่ความศักดิ์สิทธิ์ที่เลื่องลือมานานของโคกโพธิ์ทำให้ชาวบ้านถือสิทธิ์เหนือพื้นที่นั้นและลบล้างสิทธิ์ของเจ้าของที่แท้จริงไปอย่างไม่ยติ แต่แม้ว่าเขาจะรู้ประวัติความเป็นมาของโคกโพธิ์ศักดิ์สิทธิ์นี้ดีเท่ากับชาวบ้านทุกคน เขาก็ไม่อาจขัดขืนความเชื่อร่วมกันของคนทั้งหมู่บ้านได้ ที่สำคัญที่สุดคือตัวเขาเองก็ต้องยอมจำนนต่ออิทธิพลของความเชื่อที่ฝังรากลึกในใจตนเอง เขาไม่ตระหนักมาก่อนว่าความเชื่อในใจเขาเองนั้นก็ไม่แตกต่างไปจากคนอื่นๆเลย เหตุผลและความเชื่อมั่นในสิทธิ์ปัจเจกชนที่เกิดขึ้นในใจของเขา จึงไม่สามารถนำเขาไปสู่การปฏิบัติได้อย่างแท้จริง เมื่อเผชิญหน้ากับดินโพธิ์และศาล เขารู้สึกพร่นพรึง ...เหมือนกำลังเผชิญหน้ากับกลุ่มคนที่มองไม่เห็น และมีอำนาจเหนือเขาอย่างเร้นลับ... ไม่มีวันที่เขาจะเข้าถึง และในที่สุดเขาก็ต้องกล่าวขอขมาและก้มหัวให้กับดินโพธิ์ เพราะ ...ไม่เสียหายอะไร กันไว้ดีกว่าแก้ ความพ่ายแพ้ของเขาจึงไม่เป็นเพียงการพ่ายแพ้ของชายหนุ่มคนหนึ่ง แต่เป็นความพ่ายแพ้ของค่านิยมปัจเจกชนที่ต้องยอมสยบให้กับความเชื่อที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนที่แสดงออกเป็นรูปธรรมด้วยสัญลักษณ์ดินโพธิ์และศาล อันเป็นตัวแทนของความเชื่อ

ในทางตรงกันข้าม บัจเจกชนกลับมีชัยชนะเหนือความเชื่อดั้งเดิม ในเรื่อง
แขนข้างที่เคยมี เมื่อบัจเจกชนเข้าใจธรรมชาติของความเชื่อและสามารถนำเอา
ธรรมชาตินั้นมาใช้ประโยชน์ในทางที่ต้องการได้ ดังเช่นที่สามัญ เด็กหนุ่มผู้สูญเสีย
แขนซ้ายเพราะเครื่องจักรในโรงงานสามารถเอาชนะลูกกาดผู้อ้างว่าเป็นร่างทรงของ
โຕະช່ອງ เจ้าที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน สามัญร้องเกี้ยวและไม่เคยให้ความเชื่อถือ
พิธีกรรมทางไสยศาสตร์ทั้งปวง เขาจึงขัดแย้งกับลูกกาดตลอดมาและอยู่ในฐานะเป็น
รอง ชาวบ้านล้วนเชื่อถือสิ่งที่ลูกกาดพูด เพราะมันสอดคล้องกับความเชื่อของ
ชาวบ้านทั้งหมด สามัญเรียนรู้จากประสบการณ์อันเจ็บปวดว่าการเผชิญหน้าและ
ปะทะกันโดยตรงกับความเห็นที่ขัดแย้งนั้นไม่ใช่กลยุทธ์ที่เหมาะสม ในการที่จะต่อสู้
กับประเพณีเก่าแก่ และความเชื่อเรื่องผีสิงของชาวบ้าน สามัญจึงพลิกผันธรรมชาติ
ของความเชื่อให้เป็นประโยชน์กับเขาได้ในที่สุดโดยการอ้างว่า เขาก็ฝันถึงโຕະช່ອງ
อย่างเดียวกับที่ลูกกาดฝัน แต่โຕະช່ອງของเขาเป็นมิตรและใจดี ไม่ดุร้ายและเรียกร้อง
อย่างโຕະช່ອງของลูกกาด เขานำถ้อยคำของโຕະช່ອງมาบอกกล่าวให้เปิดโรงเรียนให้
เด็กนักเรียนได้จำไปใช้ ให้ย้ายศาลจากบริเวณโรงเรียนไปไว้ในที่ที่เหมาะสม ถ้อยคำ
เหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใด ก็ไม่ศักดิ์สิทธิ์เท่ากับบอกว่าเป็นของโຕະช່ອງ และไม่
สำคัญว่าถ้อยคำของโຕະช່ອງจะผ่านมาทางปากใคร ที่สำคัญคือถ้อยคำนั้นเป็น
ประโยชน์แก่ชาวบ้าน และอาศัยช่องทางของความเชื่อดั้งเดิม อันเป็นวิถีทางที่
ชาวบ้านคุ้นเคยและเชื่อถือ สามัญผู้เป็นตัวแทนของความคิดใหม่ และความเป็นตัว
ของตัวเอง จึงมีชัยชนะเหนือลูกกาด ...สามัญหยุดพูดเฉยๆ ไม่มองหน้าใคร เขาคง
ไม่เห็นใบหน้าท่าทางของคนทั้งกลุ่มนั้นว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแค่นั้น แม้จะเป็น
ใบหน้าเดียวกันกับกลุ่มที่ทำให้เขาขาดเจ็บครวญก่อน แต่แววที่ฉายออกมาเป็นอีก
ลักษณะหนึ่งที่ตรงข้ามอย่างสิ้นเชิง.....เขาแวบคิดถึงเรื่องศักดิ์สิทธิ์และอำนาจ
ลึกลับที่เขาไม่เคยเชื่อว่ามี แต่ใบหน้านั้นคืออะไร พวกเขาทั้งกลุ่มนั้นถ้าไม่ใช่สิ่ง
ศักดิ์สิทธิ์และอำนาจลึกลับแล้ว มันคืออะไรกัน จะเรียกมันว่าอะไร มันสามารถเป็น
อะไรก็ได้ทุกสิ่งทุกอย่างพอๆ กับที่มันจะไม่เป็นอะไรเลย

สถาบันนวัตยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในขณะที่ชายหนุ่มในเรื่อง โศกพระ-นาง ยืนเผชิญหน้าอย่างโดดเดี่ยวกับอำนาจลึกลับ แล้วต้องยอมพ่ายแพ้ สามัญยืนหันหลังให้อำนาจลึกลับนั้น เขาจึงกลายเป็นผู้นำและเป็นผู้ใช้อำนาจนั้นเสียเองด้วย

ความเป็นปึกแผ่นของชุมชนได้รับแรงสนับสนุนจากโครงสร้างของสังคม ประเพณี และแนวคิดพุทธศาสนาก็ยังเข้มแข็งเกินกว่าแนวคิดปัจเจกนิยมแบบตะวันตกจะเข้ามาครอบงำ สิ่งที่น่าสนใจคือ พุทธศาสนาเองนั้นได้ชื่อว่ามีลักษณะปัจเจกนิยมอย่างเข้มข้น แต่ลักษณะที่ปรากฏในสังคมพุทธอย่างเช่นสังคมไทย ก็สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่า ปัจเจกนิยมแบบพุทธนั้นน่าจะแตกต่างกับปัจเจกนิยมแบบตะวันตก การนำเอานิยามของปัจเจกนิยมแบบตะวันตกมาอธิบายสังคมไทยจึงอาจจะสับสนและผิดพลาดได้

การศึกษากับการเลื่อนชั้นทางสังคม

ในอดีต เมื่อชายหนุ่มที่ยากจนปรารถนาจะเล่าเรียนศึกษา ช่องทางเดียวที่เปิดให้เขาก็คือ การอุปสมบทเป็นภิกษุเพื่อเข้าไปอยู่ในศูนย์กลางของการศึกษา และไม่ว่าชายหนุ่มผู้นั้นจะเรียนให้สูงขึ้นในทางด้านธรรมะ หรือลาสิกขาเมื่อได้รู้วิชามากพอสมควรแล้วก็ตาม โอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคมก็จะเปิดให้ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง และด้วยเหตุนี้ สตรีไทยในสมัยก่อน จึงเสมือนหนึ่งถูกกีดกันโอกาสทางการศึกษา เพราะไม่อาจบวชได้ และแม้แต่จะเข้าไปจำเรียนในวัดก็ยังทำไม่ได้ เนื่องจากเป็นข้อห้ามทางพุทธวินัย เมื่อวัดมีสถานะเป็นศูนย์กลางของการศึกษา การศึกษาจึงกลายเป็นสายสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงศาสนจักรกับอาณาจักรและเป็นช่องทางที่เปิดไปสู่ความเสมอภาคสำหรับบุรุษทุกคน

ในสมัยปัจจุบัน เมื่อการศึกษาเข้าสู่ระบบโรงเรียนอย่างเต็มรูปแบบ โอกาสน่าจะหมดไป ซึ่งพิจารณาโดยผิวเผินก็น่าจะเป็นเช่นนั้น แต่ในความเป็นจริง อุปสรรคอย่างใหม่ของสังคมใหม่กลับกลายเป็นตัวปิดกั้นความเสมอภาคทางการศึกษา ในเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์ อุปสรรคที่ว่านี้ก็คือนิยมหลังทางเศรษฐกิจของครอบครัว และความแตกต่างกันทางสังคมวัฒนธรรมระหว่างเด็กชนบทกับเด็กใน

เมือง ดังที่ปรากฏในเรื่องผู้แพ้ ของ ชชาติ กอบจิตติ (สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์, ๒๕๒๐)

โต้ง ลูกชายของครอบครัวชาวประมง เป็นเด็กขยันขันแข็งและมีสติปัญญา ไม่ค่อยไปกว่าใคร เขาน่าจะได้เล่าเรียนในชั้นสูงขึ้นไปเพื่อว่าชีวิตของเขาและครอบครัวจะได้มีสถานะที่ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ แต่โต้งก็ไม่อาจจะเรียนต่อได้ เพราะปัญหาทางเศรษฐกิจของครอบครัวเรียกร้องให้เขาต้องสละโอกาสทางการศึกษาเพื่อทำมาหากินช่วยเหลือครอบครัวที่ยากไร้ ครอบครัวของเขาไม่อาจจะรอให้โต้งจบการศึกษาและทำงานที่ให้ผลตอบแทนดีกว่าการเป็นชาวประมง โต้งจึงกลายเป็นผู้แพ้ ไม่ใช่เพราะเขาด้อยสติปัญญาความสามารถ แต่เป็นเพราะด้อยโอกาส และพินยา ลูกชายของครอบครัวที่ร่ำรวยก็อยู่ในสถานะของผู้ชนะตลอดกาล เพราะเศรษฐกิจของครอบครัวเอื้ออำนวยโอกาสในการศึกษาให้เขา

หากโต้งไม่ถูกค่านิยมเดิมกำหนดให้เขาต้องตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่ และครอบครัว ด้วยการทำงานตั้งแต่ในวัยของการศึกษา เขาก็อาจจะก้าวไปตามแนวของค่านิยมใหม่ที่เน้นความสำเร็จเฉพาะตัวและการผลักดันตนเอง แต่ในสังคมไทย ความกตัญญูต่อพ่อแม่ ต่อครอบครัว และการรักษาสายสัมพันธ์ของครอบครัวยังคงมีอิทธิพลสูงในกระแสน้ำของคนไทย ค่านิยมความสำเร็จเฉพาะตัวจึงต้องต่อสู้ค่านิยมเดิมและสังคมก็ยังไมอาจตัดสินว่าจะให้น้ำหนักค่านิยมใดมากกว่ากัน ในอดีตนั้น ความกตัญญูและสายสัมพันธ์ของครอบครัวมีบทบาทสำคัญที่จะเสริมสร้างความมั่นคงทางสถานภาพให้แก่บุคคล แต่ปัจจุบัน ในยุคสมัยที่เศรษฐกิจพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ค่านิยมทั้งสองประการอาจกลับกลายเป็นอุปสรรคกีดขวางโอกาสในการเลื่อนสถานะสังคม ดังในกรณีของโต้ง ผู้ต้องเลือกระหว่างความสำเร็จของตนเองกับภาระหน้าที่ต่อครอบครัว และด้วยอิทธิพลของค่านิยมเดิม เขาจึงต้องยอมสละโอกาสที่จะได้รับความสำเร็จในชีวิต เพื่อรับผิดชอบครอบครัวที่กำลังเรียกร้องความช่วยเหลือจากเขา

ข้อจำกัดทางการศึกษาในอีกรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นในเรื่อง กลับไปเถอะ ของ สน เมืองแก้ว (สตรีสาร, ๒๕๒๐) เมื่อชีวิตในเมืองที่ต้องแข่งขันกันทุก

นาที ดิงเคียดและกอดันจนหนุ่มน้อยจากชนบทไม่สามารถทนทานได้ ชาตรีรู้สึกเหมือนตนเองเป็นปลาตัวเล็กๆที่หมดแรงจะว่ายน้ำแข่งกับปลาใหญ่ เขาท้อแท้ใจว่าร่างกายของเขาอาจแข็งแรงเหมือนยักษ์ แต่สมองในร่างกายนั้นคงเล็กและโง่เขลา การแข่งขันในเมืองใหญ่นั้นยากเกินกว่าที่เขาคาดไว้มาก และชาติก็เริ่มสำคัญกว่า เขาอาจจะเลือกสนามแข่งขันผิด เขาตัดสินใจว่า ...ผมดำนากังและเกี่ยวข้าวเร็ว ผมจะต้องกลับไปทำสิ่งที่ผมถนัดให้ดีที่สุด... ผมกำลังจะกลับไปหาตัวเอง และนี่น่าจะเป็นการพัฒนาที่ถูกต้องทั้งเป้าหมายและทิศทาง การพัฒนาที่ทำให้คนดีขึ้นและยังคงเป็นตัวของตัวเอง ไม่ใช่พัฒนาเพียงเพื่อให้เหมือนคนอื่น ๆ อีกหลายพันหลายหมื่นคน

คำนิยามอีกอย่างหนึ่งที่น่าสนใจในเรื่องนี้คือ ความรู้สึกเสียหน้า ในตอนแรกชาตรีรู้สึกทนไม่ได้ที่จะกลับบ้านอย่างคนล้มเหลว ...ผมจะมองหน้าแม่อย่างไร ผมจะมองหน้าคนทั้งหมู่บ้านได้อย่างไร ใคร ๆ ก็รู้ทั้งนั้นว่าผมมาเรียนหนังสือที่เมืองกรุง ... คำนิยามเกี่ยวกับความสำเร็จและความล้มเหลวในลักษณะนี้ ทำให้คนจำนวนมากไม่กล้าเผชิญกับความจริงและไม่กล้าตัดสินใจที่จะทำอะไรต่างจากคนอื่น แท้ที่จริงการกลับบ้านของชาติไม่ใช่ความล้มเหลว แต่เป็นชัยชนะของชนบทที่ไม่ยอมให้คำนิยามของเมืองมีอิทธิพลเหนือตนอีกต่อไป

ในเรื่อง คนอ่านหนังสือ ของ ชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์ (ลลนา, ๒๕๒๑) เป้าหมายที่แท้จริงของการศึกษาถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นแนวคิดสำคัญ ในเรื่องนี้ เพศไม่ได้เป็นข้อจำกัดโอกาสในการศึกษา เช่นเดียวกับความเป็นเด็กชนบทก็ไม่ใช่อุปสรรคความสามารถในการศึกษา แต่ ศรี เด็กสาวผู้นำสงสารมองไม่เห็นเลยว่าเธอจะเรียนไปเพื่ออะไร และแม่ "ผม" ญาติวัยเดียวกันผู้เฉลียวฉลาดและดูเหมือนจะประสบความสำเร็จในการศึกษา ก็ไม่แน่ใจเหมือนกันว่า เป้าหมายในการเรียนของเขาคืออะไรกันแน่ การเรียนรู้ในที่นี้ถูกแปรให้เป็นรูปธรรมคือ "การอ่านหนังสือ" การอ่านหนังสือแยก "ผม" ออกจากครอบครัวของเขาทั้งในด้านความเป็นอยู่และความรู้สึกนึกคิด แต่ทุกคนพอใจและเข้าใจว่านั่นคือเป้าหมายและผลสำเร็จของการศึกษา ส่วนในกรณีของ ศรี การอ่านหนังสือแยกเธอออกจากโลกของคนอื่น

เหมือนกัน แต่เป็นการแยกเข้าไปสู่โลกของความฝัน และในท้ายที่สุดเมื่อศรีไม่สามารถแยกความฝันออกจากความจริงได้ เธอก็ดำเนินชีวิตไปตามตัวละครในโลกฝันของเธอและจบชีวิตลงตามตัวละครนั้น คนทั้งหลายจึงมองว่า ศรีล้มเหลว ในขณะที่ความตายของศรีทำให้ “ผม” ตั้งคำถามกับตัวเองว่า การอ่านหนังสือให้อะไรกับเขา และพบว่า ที่จริงแล้วทั้งเขาและศรี ต่างก็ “อ่านหนังสือ” โดยไม่เคยเข้าใจความหมายที่แท้จริงของการ “อ่านหนังสือ” เลย

เรื่องสั้นเรื่องสุดท้ายในกลุ่มนี้คือ หายไปกับลมหายใจ ของชาติ กอบจิตติ (สนทว. ๒๕๒๗) ไม่ได้กล่าวชัดเจนถึงประเด็นของการศึกษากับโอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคม แต่ได้หยิบยกประเด็นสำคัญเกี่ยวกับค่านิยมดั้งเดิมที่ทำให้ความรู้ถูกจำกัดเฉพาะกลุ่ม “ผู้มีสิทธิพิเศษ” เช่น ทายาทของสกุลช่าง หรือศิษย์เอกก้นกู่ที่ได้รับคัดเลือกแล้ว วิชาความรู้บางอย่างถูก “หวง” ไว้เฉพาะตัวเพื่อให้ผู้รู้นั้นเป็นเพียง “หนึ่งเดียว” ที่ล่วงรู้เคล็ดลับของวิชา แนวคิดและวิธีการเรียนการสอน ในลักษณะนี้จึงเป็นการจำกัดโอกาสและแวดวงของการเรียนรู้ ทั้งๆ ที่ความรู้สมควรถ่ายทอดให้เป็นภูมิปัญญาของสังคม แต่ก็กลับสูญหายไปอย่างน่าเสียดาย เมื่อชีวิตของผู้รู้นั้นจบสิ้นลง

เรื่องสั้นที่หยิบยกมาวิเคราะห์ในที่นี้และเรื่องอื่นๆอีกหลายเรื่อง ได้แสดงให้เห็นว่า ค่านิยมเกี่ยวกับการศึกษาได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเศรษฐกิจในหลายลักษณะ การศึกษาซึ่งเคยเป็นช่องทางของการเลื่อนชั้นทางสังคมในอดีต กลายเป็นข้อจำกัดในกรณีที่มีภูมิหลังทางเศรษฐกิจของครอบครัวไม่เอื้ออำนวย เป้าหมายของการศึกษาเป็นไปเพื่อความสำเร็จทางสถานภาพเศรษฐกิจและความ เป็นอยู่ที่ดีสุขสบายตามแนวคิดวัตถุนิยม แบบแผนของชีวิตที่ทุกคนปรารถนาก็คือแบบแผนชีวิตของคนในเมืองใหญ่ที่การศึกษาเป็นเครื่องมือสำหรับแสวงหาความสำเร็จส่วนตัว และที่สำคัญที่สุดคือสังคมกำหนดระดับการศึกษาไว้เป็นขั้นตอน แต่กลับบอกไม่ได้ว่าความรู้ที่แท้จริงของการศึกษาแต่ละขั้นตอนนั้นคืออะไร และเป็นไปเพื่อใคร หรือเพื่ออะไร

ผู้หญิงกับบทบาทที่ชัดเจน

การศึกษาสังคมไทยในประเด็นเกี่ยวกับผู้หญิง มักสรุปว่าสภาพภาพของผู้หญิงไทย ไม่เป็นปัญหาสำคัญเหมือนกับที่เกิดกับผู้หญิงในสังคมอื่นในเอเชีย ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะระบบดั้งเดิมของการสืบสกุลให้ความสำคัญกับสายสกุลของฝ่ายแม่เป็นหลัก การสืบมรดกทั้งที่ดินทำกินและอื่นๆ ก็มักอยู่กับฝ่ายหญิง เพราะในการแต่งงาน ฝ่ายชายจะเข้ามาอยู่ในบ้านพ่อแม่ของฝ่ายหญิง ฝ่ายหญิงจึงเป็นฝ่ายมีหลักอยู่กับที่และเป็นศูนย์กลางของเครือญาติ ระบบครอบครัวของสังคมไทยจึงเอื้อให้สภาพภาพของผู้หญิงมั่นคงและไม่ว่างไปกว่าชาย ยกเว้นในกรณีของคานิยมทางพุทธศาสนา ที่ข้อจำกัดไม่ให้ผู้หญิงบวชทำให้สภาพภาพของผู้หญิงในทางศาสนาต่ำกว่าชาย อย่างไรก็ตาม ในแง่ของหัวหน้าครอบครัว สังคมไทยก็ยังถือว่าฝ่ายชายเป็นหัวหน้าครอบครัว และมีอำนาจในการตัดสินใจในนามของครอบครัว บทบาทของผู้หญิงในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างสามี-ภรรยา จึงเป็นไปในลักษณะที่ผู้ชายเป็นฝ่ายกำหนดและตัดสินใจ

ในปัจจุบัน แม้สภาพแวดล้อมทางสังคมจะเปลี่ยนไป แดบบทบาทของผู้หญิงก็ยังไม่เปลี่ยนไปมากนัก ในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างสามี-ภรรยา กิ่งฟ้า ตัวเอกในเรื่องสั้น จุดหมายปลายทาง ของ ระวีณดา (ลลนา, ๒๕๒๗) เป็นผู้หญิงที่มีการศึกษาสูง และมีเจตจำนงที่จะทำงานเลี้ยงตัวเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาคู่สามี เพราะเธอได้เห็นตัวอย่างว่าผู้หญิงที่พึ่งสามีนั้นตกอยู่ในสภาพไม่มีปากไม่มีเสียง สามีเป็นฝ่ายบงการทุกอย่างในชีวิต และเธอไม่ต้องการจะตกอยู่ในภวะนั้น แต่ในที่สุด กิ่งฟ้าก็ต้องแต่งงานเพราะเธอไม่สามารถจะหางานที่มีรายได้พอจะเลี้ยงตัวเองอย่างที่ตีความหวังไว้ กิ่งฟ้าจึงต้องยอมรับบทบาทที่สังคมกำหนดไว้สำหรับผู้หญิง นั่นคือบทบาทของภรรยาที่สามีเป็นผู้หาเลี้ยง

กิ่งฟ้าไม่ได้คัดค้านค่านิยมการแต่งงาน หรือค่านิยมในการเลือกคู่ครอง แต่เธอคิดไปไกลกว่านั้น เธอคิดถึงคานิยมความเสมอภาคระหว่างหญิงและชายในการที่จะเป็นเจ้าของชีวิตของตน เธอเห็นว่า หากผู้หญิงไม่ได้อยู่ในฐานะของภรรยา ผู้หญิงก็มีสิทธิในชีวิตของตนเองเพราะเธอเป็นผู้หาเลี้ยงตนเอง แต่ค่านิยมของสังคม

กำหนดว่าการแต่งงานสำหรับผู้หญิงคือการหาที่พึ่งหรือหาหลักฐานสำหรับชีวิตที่มั่นคง กิ่งฟ้าจึงไม่อยากแต่งงาน ความขัดแย้งของบทบาทในที่นี่ก็คือ บทบาทของภรรยาที่ดีในสายตาของสังคมกับบทบาทของเสรีชนผู้มีสิทธิในชีวิตของตน ซึ่งกิ่งฟ้าเชื่อว่าบทบาททั้งสองนี้จะเกิดขึ้นพร้อมๆกันไม่ได้

ในอีกแง่มุมหนึ่งของประเด็นการแต่งงาน เรื่อง ทางเลือกแห่งสมัย ของศิลา โคมฉาย (ลลนา, ๒๕๒๗) ชายหนุ่มผู้เป็นตัวเอกของเรื่องตัดสินใจเลือกผู้หญิงที่ปราดเปรียวเฉลียวฉลาดเป็นคู่แต่งงานของเขาแทนที่จะเลือกผู้หญิงเรียบร้อย เก่งงานบ้านงานเรือน ใจเย็น อันเป็นคุณสมบัติของภรรยาตามค่านิยมเดิมของสังคมไทย เพราะเขาคิดว่า ภรรยาของเขาจะต้องมีบทบาทเป็นผู้ชีวิต หรือจะเรียกให้ถูกต้องคือเป็นหุ้นส่วนชีวิต ไม่ใช่เป็นสาวกหรือผู้พึ่งพาอาศัย ในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน เขาไม่อาจจะรับการละเลียงดูแลภรรยาได้ หากเขาไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยตนเอง เขาจึงไม่เรียกร้องให้ภรรยาในอนาคตของเขา มีบทบาทเป็นผู้ปรานีผู้รับใช้เพื่อลดภาระหาเลี้ยงของเขา

หากสังคมเปลี่ยนไปและผู้ชายส่วนใหญ่คิดอย่างชายหนุ่มผู้นี้ ผู้หญิงอย่างวิภา ผู้ได้รับการอบรมตามค่านิยมเดิมให้เป็น "กุลสตรี" จะทำอะไร เธอจะต้องเปลี่ยนแปลงบุคลิกตนเองหรือไม่ และเธอจะเปลี่ยนได้จริงหรือไม่ หรือจะรองจนกว่าจะมีผู้ชายที่ถูกอบรมมาให้เลือกภรรยาที่เป็น "กุลสตรี" อย่างที่เธอเป็น ในขณะที่ลักษณะนิรายา ผู้หญิงของยุคสมัยที่ปราดเปรียว มีอาชีพเป็นนักโฆษณา ทำงานหาเงินได้มากเท่าๆกับผู้ชาย และอาจไม่จำเป็นต้องมีสามีมาเลี้ยงดูเลย กลับเป็นที่พึ่งปรารถนาของผู้ชาย (เพราะเขาคิดว่าไม่ต้องเลี้ยงดูเธอก็ได้) วิภาจะรู้สึกอย่างไรเมื่อผู้ชายคิดถึงเธอว่า ...แม่ศรีเรือนของแม่ที่เหมือนผ้าพันไว้ มีแต่ความดีงาม ถูกยุคสมัยเก็บใส่ตู้ปิดตาย...เขาต้องการตั้งตัว และในการตั้งตัวในสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจที่เขามองเห็นอยู่นั้น ภรรยาต้องไม่เป็นภาระของเขา

เรื่องสั้นไม่เพียงแต่เสนอความขัดแย้งทางค่านิยมเกี่ยวกับ การแต่งงานและบทบาทหลามิ-ภรรยาเท่านั้น แต่ยังเสนอแง่มุมความขัดแย้งที่รุนแรงและส่งผล

กระทบทที่ลึกซึ้ง ดังที่ปรากฏในเรื่อง *รถไฟครั้งที่ห้า* ของ อัครศิรี ธรรมโชติ (ชาวกรุง, ๒๕๒๒) เมื่อค่านิยมสองอย่างที่ขัดแย้งกันอย่างตรงกันข้ามเรียกร้องให้ผู้หญิงดำเนินตามบทบาทของค่านิยมแต่ละอย่างนั้น ค่านิยมแรกคือความกตัญญูต่อพ่อแม่และพันธะต่อครอบครัว ค่านิยมที่สองคือการไม่ประพฤติสำส่อนทางกาม คำสร้อย หญิงสาวชนบทผู้ยากจน ตัดสินใจอย่างเดียวกับผู้หญิงอื่นๆ ในหมู่บ้านของเธอและอาจจะเป็นหมู่บ้านอื่นๆ ด้วย คือยอมไปเป็นโสเภณีในเมืองเพื่อหาเงินมาต่อชีวิตให้ครอบครัวที่ใกล้จะอดตาย ในครั้งแรกที่ตัดสินใจ หญิงสาวเหล่านี้ อาจจะรู้หรือไม่รู้ หรือไม่แน่ใจว่าเธอกำลังจะเปลี่ยนไปทำงานอะไร แต่เมื่อเธอรู้แล้ว และยอมรับสภาพนั้น แทนที่สังคมจะยอมรับว่าเธอเป็นลูกกตัญญูของพ่อแม่ เป็นที่ที่รักน้อง สังคมกลับประณามว่าเธอสำส่อน มีอาชีพที่สังคมรังเกียจ ในขณะเดียวกัน สังคมก็ไม่สามารถหาทางออกที่ดีกว่านั้นให้แก่เธอหรือช่วยเหลือเธอได้ คำสร้อยเลือกได้แค่เพียงการเป็นคนดีแล้วครอบครัวอดตาย หรือจะเป็นคนขาย เพื่อให้ครอบครัวรอด แต่ไม่ว่าเธอจะเลือกทางใด ความผิดก็ยังคงตกอยู่กับเธอ นั่นเอง

ในสังคมพุทธศาสนา ลูกชายของครอบครัวจะสร้างบุญให้แก่ครอบครัวอย่างสูงเมื่อเขาบวช แม้ว่าการบวชจะไม่ได้ทำให้ครอบครัวพ้นจากการอดตาย แต่สังคมก็จะยกย่องชื่นชม ส่วนลูกสาวผู้ช่วยให้ครอบครัวพ้นภาวะอดอยากยากแค้น ด้วยการยอมทุกข์ทรมาน สังคมกลับตีตราว่าทำบาป คำสร้อยจึงมุ่งเน้นว่าการกระทำของเธอและเพื่อนๆ อีกหลายคนนั้นเป็นความผิดบาปไปได้อย่างไร

เป็นเรื่องน่าเศร้าที่นอกจากเมืองจะสูบเอาชีวิตไปจากชนบทแล้ว ยังโยนความผิดมาให้แก่ชนบท รถไฟที่แล่นมาจากในเมืองนำเอาอาหารและทรัพยากรจากชนบทกลับไปให้ชาวเมืองบริโภค แล้วอ้างว่านำความเจริญมาสู่ชนบท รถไฟนำเอาผู้คนจากชนบทไปในลักษณะเดียวกับสินค้า ให้ชาวเมืองบริโภค ผู้หญิงอย่างคำสร้อยและเพื่อนๆ ของเธอจึงไม่ได้รับอะไรจากความเจริญที่สังคมเมืองอ้างว่าได้นำมาให้ชนบทเลย นอกจากตราบาปที่สังคมเมืองประทับไว้ให้

ฉบับปีที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๐

สังคมนำสร้างค่านิยมที่กำหนดและเรียกร้องให้ผู้หญิงดำเนินบทบาทตามค่านิยม แต่สังคมนำยอมรับบทบาทที่เกิดขึ้นจากค่านิยมนั้น

ความสับสนทางอุดมการณ์

ความขัดแย้งระหว่างค่านิยมเก่าและใหม่อาจส่งผลให้เกิดความสับสนทางอุดมการณ์ เมื่อสมาชิกสังคมนำต้องเผชิญกับค่านิยมที่ขัดแย้งกันและตัดสินใจไม่ได้ว่าควรเลือกทางใด หรือว่าจะปรับค่านิยมที่ขัดแย้งนั้นให้ประสานสอดคล้องกันได้เพียงไร ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อเลือกหรือตัดสินใจแล้ว เขาจะบอกได้หรือไม่ อย่งไร ว่าสิ่งที่เขาเลือกนั้นถูกต้องหรือผิดพลาด

ค่านิยมทางพุทธศาสนาเป็นค่านิยมที่สำคัญที่ยังรากลงลึกซึ้งและเป็นพื้นฐานของค่านิยมอีกหลายชุด เรื่องสั้นหลายเรื่องได้แสดงให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากการที่ค่านิยมทางศีลธรรมหรือค่านิยมทางศาสนาขัดแย้งกับค่านิยมใหม่ที่เกิดขึ้นตามความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมนำ ในเรื่อง **ฉันจะถามใครดี** ของสุพรรณ พรหมเสน (ถนนหนังสือ, ๒๕๒๗) ค่านิยมเดิมของการทำบุญตามแนวพุทธศาสนาเน้นที่การทำบุญให้แก่วัด ภิกษุสามเณร แต่ในสภาวะปัจจุบันที่ดูเหมือนว่าวัดและการทำบุญได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของลัทธิบริโภคนิยมไปแล้วนั้น คำถามที่เกิดขึ้นก็คือ การทำบุญรูปแบบใดที่ถือว่าได้ผลบุญที่แท้จริง คนที่ทำบุญไม่ว่าจะด้วยเงินหรือข้าวของสิ่งใดก็ตาม จิตใจของเขาจะผ่องแผ้วขึ้นด้วยการบริจาคนั้น หรือจะกลับมัวหมองด้วยกิเลสของความอยากได้บุญที่จะตอบแทนในชาตินี้หรือชาติหน้าก็ตาม

ผู้ตั้งคำถามของเขาไว้ว่า

...ระหว่างเด็กน้อยที่อดอยากหิวโหยกับหมาขี้เรื้อนผอมโซ

ระหว่างเจดีย์เก่าแก่ที่ขาดการบูรณะกับโรงแรมห้าชั้นงามสง่า (บนที่ดินของวัด)

ระหว่างอาคารเรียนหลังคามุงจากผุพังกับอาคารโอบำของวัด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อะไรคือความหมายที่แท้จริงของการทำบุญ อะไรคือความหมายที่แท้จริงของการพัฒนา

และเช่นเดียวกัน ในเรื่องสั้น **พลเมืองดี** ของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (*โลกหนังสือ*, ๒๕๒๓) คำถามที่ว่า การทำความดีคืออะไร ถูกหยิบยกขึ้นมา เมื่อขอทานคนหนึ่งช่วยจับคนร้ายที่วิ่งราวสายสร้อยของผู้หญิงกลางคนท่าทางร่ารวย ซึ่งมาทำบุญในวัดใหญ่โตและมีชื่อเสียงในทางพุทธพาณิชย์ คนร้ายนั้นวิ่งราวสายสร้อยเพื่อจะนำเงินไปรักษาแม่ที่กำลังบาดเจ็บ เมื่อขอทานช่วยจับคนร้ายได้ ผู้หญิงเจ้าของสร้อยให้รางวัลตอบแทนเป็นเศษเงินเหรียญที่โยนมาให้ เพราะรังเกียจขอทานโรคเรื้อน และยังโกรธซึ่งด่าทอคนร้ายต่อไปอีกนาน ไม่ได้มีเค้าเลยว่าคุณใจบุญสุนทานมาทำบุญที่วัด จะทำให้มีจิตใจที่อ่อนโยนลงหรือเห็นแก่คนอื่นมากขึ้น ในขณะที่ชายขอทานได้รับรู้ว่าแม่ของชายหนุ่มนักวิ่งราวนั้นคือแม่ค้าข้าวแกงที่เคยให้ทานข้าวแกงเขากินหลายครั้ง เขาจึงนึกเสียใจและสงสัยว่าสิ่งที่เขาทำลงไปนั้นเขาได้ช่วย “คนอื่น” และกำลังทำร้าย “ผู้มีเมตตา” ต่อเขาหรือเปล่า ความภูมิใจที่คิดว่า คนขอทานขี้เรื้อนอย่างเขาก็นับว่าเป็นพลเมืองดี กลับเกิดสับสนว่า เขาเป็น “พลเมืองดี” จริงหรือ ยิ่งไปกว่านั้น หนุ่มที่วิ่งราวยังกล่าวเยาะเย้ยอีกว่า “...นี่หรือว่าคุณจะนับมึงเป็นพลเมืองดีด้วย”

ส่วน “นาง” หญิงสาวที่นำเวทนาในเรื่อง **เสียแล้วเสียไป** ของ อัครศิรธรรมโชติ (*คลื่นเจ้าพระยา*, ๒๕๒๐) กลับจะเป็นตัวละครตัวเดียวที่ตระหนักรู้แน่ชัดว่า เธอต้องการจะทำอะไร และเพราะเหตุใด เธอสลัดพันธะของครอบครัวโดยไม่อาลัยอาวรณ์ เมื่อเธอรู้ซึ่งว่า ครอบครัวมิได้เห็นค่าความเสียสละของเธอหรือผู้ชราเลยแม้แต่น้อย นางเสียแขนไป และครอบครัวก็ได้ใช้เงินค่าชดเชยความสูญเสีย โดยมิได้มีความเห็นอกเห็นใจในความสูญเสียของเธอเลย เงินของเธอเท่านั้นที่ทุกคนต้องการ เช่นเดียวกับปู่ผู้แก่เฒ่าต้องเสียสละชีวิตเมื่อมีคนร้ายลอบขึ้นบ้าน พ่อของนางบอกว่า โชคร้ายที่นางเสียแขนไป แต่ก็โชคดีที่ได้เงินมาชดเชย และเมื่อปู่กับหมาเฝ้าบ้านตาย พ่อก็บอกอีกว่า โชคดีนะที่ผู้ร้ายเอาเงินไปไม่ได้ สายสัมพันธ์ระหว่างนางกับครอบครัวจึงขาดสะบั้นลง โดยมีแต่นางเท่านั้นที่รู้เหตุผลว่าทำไม

เธอก็ออกจากบ้านไปอย่างเงิบๆ ทอดทิ้งครอบครัวที่เธอเคยยอมทำงานหนักเพื่อหาเงินมาเลี้ยงดู จนกระทั่งต้องเสียแขนไป นางรู้แล้วว่า เงินเข้ามาแทนที่ทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต เงินซื้อทุกอย่างได้แม้กระทั่งความรักความผูกพันระหว่างพ่อแม่ลูกและพี่น้อง คุณค่าของผู้คนและครอบครัวถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิงด้วยอำนาจเงิน วัตถุนิยมและบริโภคนิยมกลายเป็นค่านิยมที่มีความสำคัญสูงสุดในสังคม เมื่อนางรับความจริงข้อนี้ไม่ได้ เธอจึงต้องจากไป ก่อนที่ค่านิยมนี้จะทำลายความเป็นมนุษย์ของเธอไปอีกคนหนึ่ง

ความสับสนทางอุดมการณ์ออกจะเป็นความขัดแย้งทางค่านิยมที่ซับซ้อนและจะเข้าใจได้ต่อเมื่อมองเห็นความสัมพันธ์ของความขัดแย้งทางค่านิยมที่เป็นรากฐานสำคัญของระบบค่านิยมทั้งระบบ ดังเช่นความขัดแย้งในชุดค่านิยมพุทธศาสนา ค่านิยมความสัมพันธ์ของครอบครัว และค่านิยมที่เป็นอุดมคติทางแบบแผนสังคมซึ่งเกิดขึ้นเมื่อสังคมสร้างหรือรับเอาค่านิยมใหม่ที่เป็นไปตามบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

ความแปลกแยกในสังคมเมือง

ความแปลกแยกเป็นผลที่เกิดจากความเป็น “สมัยใหม่” หรือความ “ทันสมัย” และความเป็นสังคมเมือง ค่านิยมดั้งเดิมของความเป็นปึกแผ่นในชุมชนและการคำนึงถึงส่วนรวมเป็นหลักนั้นม้รากฐานมาจากวิถีชีวิตเชิงศาสนา เพราะศาสนาเป็นระบบความเชื่อที่ส่งผลในการควบคุมแบบแผนประเพณีปฏิบัติของคนในสังคม เมื่อวิถีชีวิตในเชิงศาสนาลดความสำคัญลง ประเพณีพิธีกรรมศาสนาที่เป็นแกนยึดเหนี่ยวความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนก็ลดลงตามไปด้วย ค่านิยมของสังคมจะแปรเปลี่ยนไปในทิศทางตรงข้าม คือ เกิดค่านิยมที่เน้นตนเองเป็นศูนย์กลาง มิใช่ชุมชนอีกต่อไป ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชนก็จะเปลี่ยนรูปจากความใกล้ชิด ความผูกพัน ไปสู่ความเห็นห่าง ความเมินเฉย ผู้คนจะดำเนินชีวิตของตนตามแนวทางที่ตนเห็นชอบโดยไม่จำเป็นต้องทำเหมือนกัน เพียงแต่ไม่ทำให้เกิดความขัดแย้งจนอยู่ร่วมกันไม่ได้เท่านั้น

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในสังคมเมือง ผู้คนจำนวนมากอยู่ตามลำพัง ไม่มีครอบครัว เพราะเมืองเป็นเพียงที่อยู่อาศัยเพื่อความสะดวกในการทำมาหากินเลี้ยงชีพเท่านั้นคนเหล่านี้จึงไม่มีญาติพี่น้อง ไม่มีกลุ่มเพื่อนสนิท และอาจไม่มีแม้กระทั่งคนรู้จักคุ้นเคย เพราะชีวิตการทำงานในเมืองไม่เปิดโอกาสให้ทำความคุ้นเคยสนิทสนมกับคนอื่นได้มากนัก เขาอาจจะมีคนรู้จัก คนเคยเห็นหน้า คนที่ทำงานที่เดียวกัน แต่ไม่มีเพื่อนแม้แต่คนเดียว ผลที่เกิดคือ ชีวิตในสังคมเมืองเป็นชีวิตกำมะลอ ไร้รากและว่างเปล่า ไม่มีชีวิตที่มีเลือดเนื้อและวิญญาณแท้จริง ไม่มีความสัมพันธ์ ไม่มีแก่นสาร ชีวิตของสังคมเมืองเป็นชีวิตที่ขึ้นอยู่กับงาน เงินและเครื่องใช้สอยอำนวยความสะดวกสบายความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมจึงมีวัตถุประสงค์เป็นเป้าหมายหลักของการดำรงชีวิต แม้แต่ความบันเทิงหรือการพักผ่อนหย่อนใจก็เป็นไปตามแบบแผนนี้ คือ ประกอบด้วยการจับจ่ายซื้อหาข้าวของ ชมการแสดงที่ผู้เล่นผู้ชมไม่จำเป็นต้องมีเป้าหมายร่วมกัน กินอาหารสำเร็จรูปที่รสชาติเหมือนกันทุกแห่ง โดยไม่ต้องมีการคาดหมายลักษณะพิเศษที่เป็นรสนิยมส่วนตัว

กล่าวโดยสรุป ลักษณะความแปลกแยกคือภาวะที่สมาชิกสังคมดำเนินชีวิตในสังคมเดียวกัน โดยปราศจากความรู้จักมักคุ้น และปราศจากความรู้สึกผูกพัน ไม่ว่าในแง่ใด และแม้จะร่วมในกิจกรรมเดียวกันก็ไม่จำเป็นต้องมีเป้าหมายร่วมกัน

ความเป็นไปของความประพฤติกว้างและความรู้สึกนึกคิดของตัวละครในเรื่องสั้น **ชนชั้นกลาง** ของ จำลอง ฝั่งชลจิตร (สนหา, ๒๕๒๙) และ **เมืองหลวง** ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (สนหา, ๒๕๒๒) เป็นตัวอย่างที่เด่นชัดของภาวะความแปลกแยกของสมาชิกในสังคมเมือง ตัวละครในเรื่อง **ชนชั้นกลาง** หึงพอใจที่จะอยู่ท่ามกลางฝูงชน ไม่ปรารถนาเพื่อนหรือครอบครัว เขาเป็นคนคนหนึ่งในกลุ่มคนจำนวนมากนับพันที่จะอยู่ลำพังในท่ามกลางฝูงชนที่เดินอยู่ในศูนย์การค้าอย่างคุ้นเคย แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับคนใดหรือสิ่งใดเลยในทันที

ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งที่ตรงกันของเรื่องสั้นทั้งสองเรื่องนี้ คือไม่มีตัวละครใดที่ถูกระบุชื่อเลย และอันที่จริง ไม่มีชื่อเฉพาะแม้แต่ชื่อเดียวที่ปรากฏในเรื่อง

นอกจากชื่อของนักร้องเพลงลูกทุ่งที่ปรากฏในเรื่อง เมืองหลวง ซึ่งก็กล่าวถึงในลักษณะชื่อที่กลายเป็นสามัญไปแล้ว เหมือนๆกับการใช้ชื่อเฉพาะของสินค้ามาเรียกประเภทของสินค้านั้นโดยรวม สิ่งที่แตกต่างกันในเรื่องทั้งสองคือ “ผม” ใน เมืองหลวง ยังมีร่องรอยของความเป็นสมาชิกสังคมชนบทดั้งเดิมในส่วนลึก และจะแสดงออกมาเมื่อมีสภาพแวดล้อมที่ชักนำเข้าไปสู่สภาพเดิมของสังคม ซึ่งจะนำเอาค่านิยมเดิมกลับเข้ามาสู่ความรู้สึกนึกคิดด้วย เขาถามตัวเองว่า ...ทำไมผู้คนบนรถเมล์ถึงได้นั่งเป็นเบาะเหมือนเป็นไม้กันหมดย่างนี้ รวมทั้งตัวผม ทำไมไม่มีใครพูดจากันบ้าง คุดอะไรสนุกๆ เล่าสู่กันฟังบ้างแทนที่จะนั่งนิ่งๆทรมาณอย่างนี้... แล้วเขาก็นึกภาวนาให้มีคนร้องเพลง ซึ่งก็มีคนร้องเพลงขึ้นมาจริงๆ เพลงนั้นลบภาพความเป็นจริงในขณะนั้นหายไป และดึงเอาภาพของบ้านของเขาในชนบทออกมา ความรู้สึกโดดเดี่ยวจึงกลายเป็นความรู้สึกร่วม และลบความแปลกแยกให้หมดไปในช่วงเวลาสั้นๆนั้น

ส่วน “เขา” ใน ชนชั้นกลาง เป็นตัวแทนของความแปลกแยกอย่างสมบูรณ์แบบ เขามีความสุขที่อยู่ลำพังในฝูงชน และทำอะไรคล้ายๆคนอื่น โดยแท้ที่จริงแล้ว เขาไม่ได้ทำอะไรเลย นั่นคือ การกระทำของเขาไม่มีอะไรที่เป็นแก่นสารสาระแม้แต่อย่างเดียว ...การยืนมองรองเท้ากีฬา แรกเกิด กางเกงขาสั้นยี่ห้อดีที่สุดในโลก เสื้อสปอร์ตยี่ห้อดีที่สุดในโลก บอกใครจะเชื่อบ้างไหมว่าเขาโคตรจะมีความสุข

...บนห้างสรรพสินค้าชั้นสี่ชั้นห้าอย่างนี้เท่านั้น คนสามารถเท่าเทียมกันได้ ห้างสรรพสินค้าทันสมัยเท่านั้นที่เป็นแหล่งแสดงออกถึงชีวิตอันสมบูรณ์แบบ...

ภาพตรงกันข้ามของความแปลกแยกในสังคมเมือง คือ เรื่องหนาวเข้าไปถึงหัวใจ ของ สุวรรณี สุคนธา (ชาวกรุง, ๒๕๐๙) และ ระหว่างบ้านกับถนน ของ กฤษณา อโศกสิน (สตรีสาร, ๒๕๑๙) ความแปลกแยกในที่นี้มีได้หมายถึงภาวะของความเมินเฉยปราศจากความสัมพันธ์กันของคนในสังคม แต่เป็นการทอดทิ้งคนในสังคมที่เป็นคนจน คนยากไร้ คนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมด้อยกว่าเพื่อนร่วม

กลุ่ม ความไม่ยุติ ไม่เอาใจใส่และเพิกเฉยนี้นำไปสู่ความตาย เรื่องจึงมีน้ำเสียง โศกเศร้า ดัดพ้อต่อว่าที่สังคมกระทำต่อสมาชิกอย่างโหดร้าย ในขณะที่สองเรื่องแรก มีน้ำเสียงและท่าทีเสียดสีประชดประชันแกมยั่วล้อ แต่จะเป็นน้ำเสียงแบบใดก็ตาม ภาพของสังคมเมืองที่ผู้คนปราศจากเยื่อใยต่อกันก็ถูกวาดให้เห็นได้ชัดเจนและเมื่อดู จากระยะเวลาของเรื่องทั้ง ๔ เรื่อง ก็เห็นได้ว่า ในช่วงแรก ภาวะแปลกแยกของ สังคม เป็นไปในลักษณะที่กลุ่มสมาชิกของสังคมมีความแตกต่างกันอย่างมากทาง สถานภาพ และเป็นเหตุให้ฝ่ายหนึ่งถูกทอดทิ้งในฐานะที่ไม่มีความหมายต่อ ความก้าวหน้าของสังคม แต่กลับเป็นเหมือนเครื่องถ่วงความเจริญ เป็นส่วนประกอบ ที่ทำให้ภาพสังคมมัวหมอง และในช่วงหลังความแปลกแยกของสังคมทวีขึ้นถึงขั้น สมบูรณ์แบบ คือ ไม่มีกลุ่มสังคมที่แตกต่าง มีแต่ปัจเจกชนที่แยกออกจากกันโดย สิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม ยังมีความพยายามที่จะยึดเหนี่ยวสายสัมพันธ์ในสังคมนี้ไว้ โดยอาศัยความผูกพันของครอบครัวเป็นเครื่องเชื่อมโยง เรื่อง **คุณแม่...ช่วยผม** ด้วย ของ ศรีดาวเรือง (สนท., ๒๕๓๐) จึงกล่าวถึงชีวิตครอบครัวแบบเก่าที่มีเครือ ญาติอันหนาแน่น ที่จะมืบทบาทช่วยเหลือกันและกันในลักษณะต่างๆ เมื่อเกิด ปัญหาขึ้นกับความพลอดภัยของลูกน้อย ตัวละครในเรื่องนี้จึงเรียกหาความช่วยเหลือ จากญาติผู้ใหญ่ที่จะมาดูแลลูกให้ เหมือนที่เคยเป็นมาในสังคมไทยดั้งเดิมที่ ประกอบด้วยสมาชิกครอบครัวหลายรุ่นวัย และแต่ละรุ่นวัยก็มืบทบาทรับผิดชอบ ช่วยเหลือกันในครอบครัวของตน

หากระบบเศรษฐกิจสังคมสมัยใหม่จะส่งผลเป็นความแปลกแยกที่หลีกเลี่ยง ไม่ได้ดังที่เรื่องสั้นเหล่านี้ได้แสดงให้เห็น บางทีคุณค่าของค่านิยมดั้งเดิมอาจจะช่วย ผ่อนคลายความรุนแรงของปัญหาลงได้บ้าง คำถามในที่นี้คือ แล้วคุณค่าหรือค่านิยม เก่าอย่างไรบ้างที่สมควรจะรักษาไว้หรือนำกลับมา เพื่อใช้ให้เหมาะสมในสังคม เศรษฐกิจที่กำลังพัฒนาไปอย่างรีบเร่งนี้

ความสับสน

การวิเคราะห์ความขัดแย้งทางค่านิยมในเรื่องสั้นที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ไม่อาจจะสรุปผลรวมเป็นข้อเสนอแนะหรือความเห็นที่เป็นหนึ่งเดียวได้ หากเป็นเพียงความคิดเห็นและภาพสะท้อนที่จะกระตุ้นเตือนให้นึกถึงอนาคตในเชิงวัฒนธรรมของสังคมไทย ที่น่าจะได้รับความเอาใจใส่จากผู้ที่อยู่ในสังคมนี้บ้าง

สังคมไทยแบบเดิมกำลังอยู่ในภาวะปรับเปลี่ยนอย่างมากและยังยากที่จะจัดให้เกิดสมดุลได้ เพราะการปรับเปลี่ยนยังคงดำเนินอยู่ตลอดเวลา การปรับเปลี่ยนเพื่อหาจุดสมดุลนี้ตั้งอยู่บนแกนหลัก ๒ แกน แกนหนึ่งเป็นด้านสังคม และอีกแกนหนึ่งคือด้านวัฒนธรรม ในขณะที่ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและระบบสังคมเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว การปรับตัวทางวัฒนธรรมยังอยู่ในระดับเชิงชั่วคราว ความขัดแย้งทางค่านิยมจึงยากที่จะหาข้อสรุปหรือการตัดสินใจที่ชัดเจนจากสังคม

ภาพของความขัดแย้งที่สะท้อนจากเรื่องสั้นร่วมสมัยนี้ อาจจะทำให้รู้สึกว่าเป็นการมองการพัฒนาเศรษฐกิจในด้านลบและภาพของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็ค่อนข้างหม่นมัว หดหู่ ไม่ชวนให้เกิดความชื่นชมหรือพึงพอใจ อย่างไรก็ตาม การเสนอความขัดแย้งทางค่านิยมดังกล่าวก็เป็นไปอย่างตรงไปตรงมา มิได้แสดงว่าค่านิยมเก่าเป็นบวกเสมอไป หรือค่านิยมใหม่จะต้องนำต่อต้านเสียทุกอย่าง ประเด็นสำคัญของการนำเรื่องสั้นมาเป็นเนื้อหาข้อมูลในการวิเคราะห์ก็เพื่อจะแสดงให้เห็นว่านักเขียนในฐานะสมาชิกของสังคม ในฐานะคนร่วมสมัย และในฐานะปัจเจกชน ได้เสนอความคิดเห็นของตนต่อสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคม หากนักเขียนจะมองไม่เห็นความน่าชื่นชมของการพัฒนาเศรษฐกิจ มองไม่เห็นความสำเร็จของช่วงเวลาที่ผ่านมาไปในทางตรงกันข้าม กลับมองเห็นปัญหาของวิถีชีวิตเชิงวัฒนธรรมที่สังคมกำลังประสบอยู่ อย่างน้อยความเห็นเหล่านี้ก็มาจากคนที่เป็นสมาชิกของสังคมโดยแท้จริง มีชีวิตอยู่ในประสบการณ์ร่วมกันของความเปลี่ยนแปลง แม้จะมีได้เป็นทัศนะที่สมบูรณ์รอบด้าน อย่างน้อยก็อาจจะมีส่วนเตือนให้เราตระหนักถึงหน้าที่ร่วมกันในการจะแก้ไขปัญหา และความพยายามร่วมกันที่จะสร้างอนาคตให้ดีที่สุดเท่าที่เราร่วมมือกันได้

วารสารภาษาและวรรณคดีไทย

และข้อสำคัญ ทำให้เราได้ตระหนักว่า เรื่องสั้นมิได้เป็นเพียงวรรณกรรมที่ให้ความบันเทิงอารมณ์เท่านั้น แต่ยังอาจให้คุณค่าสาระแก่ชีวิตและสังคมได้ไม่น้อยไปกว่างานวิชาการและข้อมูลในรูปแบบอื่นใดเลย